„Vzdělání vždycky začíná nějakým ohniskem zájmu…““

Rozhovor s filosofem, vysokoškolským pedagogem a děkanem Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy Janem Sokolem

Cestu ke vzdělání neměl Jan Sokol (*1936) snadnou: v padesátých letech nemohl z kádrových důvodů studovat, vyučil se tedy zlatníkem a našel si zálibu v hodinářství. Po uvolnění poměrů v šedesátých letech dálkově studoval matematiku na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy a pracoval jako programátor. Koncem šedesátých let spolupracoval s nekomunistickými kulturními časopisy Tvář a Via, po podpisu Charty 77 publikoval v samizdatu, věnoval se filosofii a překládal (Teilhard de Chardin, C. F. von Weizsäcker, E. Lévinas ad.). Po listopadu 1989 vydal například monografii Mistr Eckhart (1993, 2000), filosofické eseje Čas a rytmus (1996, 2004), Malá filosofie člověka (1998, 2004), Člověk jako osoba (2002), Člověk a náboženství (2003), publikoval články v Přítomnosti, Vesmíru a dalších časopisech i novinách. Vstoupil i do veřejného života, 1990 až 1992 byl poslancem za Občanské forum a místopředsedou sněmovny, v roce 1998 se stal ministrem školství a v roce 2003 kandidoval na prezidentský úřad. V roce 2000 byl jmenován univerzitním profesorem, v současnosti vede Fakultu humanitních studií Univerzity Karlovy, kde také přednáší filosofickou antropologii.

Hanuš: Jaká byla vaše první, ještě dětská zkušenost se vzdělaností?

Sokol: Když mě dědeček učil šachy, dal mi jednou do ruky knížku a povídá: „Přečti si to, jsou tam krásné partie!“ Otevřel jsem ji a zjistil, že nepřečtu vůbec nic - vždyť tam nejsou ani obyčejná písmena! Dědeček se na mě trochu nechápavě podíval a pak řekl: „Jo, ty myslíš švabach, no to přece přečteš!“ - a tím byla pro něj záležitost vyřízená. A tak jsem pochopil, že nějaký švabach nemůže být překážka, kniha je zajímavá, a tak se prostě přečte.

Dědeček byl matematik a astronom, byl pro mě vzorem skutečného vědce, ačkoli kdysi na gymnáziu propadl z řečtiny. Tu naopak ovládal strýc, venkovský farář, který mi jednou o Velikonocích začal číst řecký Nový zákon: „Podívej se, jak to tam stojí!“ Díval jsem se do knihy s úžasem: alfabeta se čte hůř než švabach! Ale i řečtinu se lze naučit, rozhodující je přijít na to, že co se učím a v čem se vzdělávám, může být zajímavé samo o sobě, že to stojí za námahu.

Později, když jsem se seznámil s Janem Patočkou, to bylo podobné. Ať se mluvilo o čemkoliv, vždycky se řeč stočila na filosofii a na Platóna, jednoduše proto, že Platón Patočku zajímal, rozhodně víc než nějaká společenská konverzace. Byla radost vidět, jak pokaždé ožil, když o něco šlo, když narazil na skutečný problém. Mimochodem, právě Platón říkal, že šíře ani objem znalostí - mnohoznalectví, polymathia - ještě neznamená vzdělanost.

Hanuš: Čím tedy cesta ke skutečné vzdělanosti podle vás začíná?

Sokol: Pochopením toho, co všechno nevím, a ovšem radostným údivem, jak je krásné zabývat se tím, co neznám a neumím.

Pak následuje investice času, úsilí a často i peněz. Ale když do určité oblasti tu počáteční energii vložím, v nějaké podobě se to vždycky vrátí. Vím ze zkušenosti, že tahle úměra platí, a pro vzdělání je rozhodující.

Dnešní škola sice nemůže soutěžit s televizí v zábavnosti, v tom je její handicap, zato může dát dětem zakusit radost z úspěchu, vést je k pochopení, že úsilí se jim bohatě vrátí - třeba v tom,

že si umějí něco přečíst, že dokážou něčemu porozumět, že na něco přijdou a něco objeví. A z toho pak roste další zájem, nebo dokonce nadšení. To žádná televize nedokáže.

Hanuš: Jak hluboko sahá potřeba vzdělávat se?

Sokol: Na začátku života máme tuto potřebu všichni. Bohužel z většiny dětí ji dospělí poměrně brzy vytlučou, doma nebo ve škole. Ale každé dítě se narodí s úžasnou zvídavostí, s níž do sebe neuvěřitelně rychle nasává všechno možné. Kolikrát žasnete, jak chytře malé děti uvažují, jakých otázek i reakcí jsou schopny. Na tříletého vnuka mluví maminka napůl anglicky a napůl česky. Ještě nemluvil ve větách, ale když viděl stát mámu na schodech, povídá: „step-mother“. To není genialita, ale svěžest dětského myšlení. Bohužel, časem o tuto kvalitu myšlení většinou přijdeme.

Arnold Gehlen říká, že dítě se rodí ve srovnání s jinými savci fyziologicky předčasně proto, aby bylo vystaveno působení společnosti. Po narození neumí skoro nic, disponuje jen několika reflexy, ale také obrovskou zvědavostí, takže se velice intenzivně učí. Zajímavé bylo srovnání malých dětí se šimpanzi: experimentálně se prokázalo, že v učení šimpanzi sice drží s dětmi do určitého věku víceméně krok, ale pak rychle odpadnou - asi je to přestane bavit.

Mimochodem o něčem podobném vypráví i krásný mýtus z Platónova Prótagory: Prométheus a Epiméteus rozdělovali živočichům různé tělesné orgány - drápy, zobáky, křídla, kožichy - a s nimi spojené schopnosti, ale když přišel na řadu člověk, bylo už všechno rozdáno. A tak na něj zbyla jen zvědavost a odvaha.

Hanuš: Jak se ve vašem pojetí snoubí vzdělanost s vírou a spiritualitou, má vzdělanost spirituální kořen?

Sokol: Řekl bych, že kořenem vzdělanosti a filosofie je to, čemu Platón říkal erós, touha dobrat se pravdy, probít se k pravdě. Když čtete spisy velkých křesťanských učenců a teologů, třeba Anselma, Abélarda nebo Tomáše Akvinského, cítíte na každé řádce, jak je dané téma vzrušuje, jak jim celou bytostí jde o věc, jak se snaží o dosažení přesné formulace, v níž by se co nejvíc přiblížili pravdě - a to pro ně znamenalo také k Bohu.

Podle Platóna filosofie začíná údivem, kdežto náboženství začíná podle mého vděčností. Vidím, co všechno jsem dostal a dostávám, aniž jsem si to nějak zasloužil - život, štěstí, lásku, děti, přátele; jednak se o to obávám a starám, a zároveň jsem za to neskonale vděčen. Víra v křesťanském smyslu je k tomuto pocitu jakoby přidaná: křesťan doufá (věří), že ty nejlepší dary ho teprve čekají; Ježíš mluví o „svatební hostině“. Náboženství je v tomto smyslu otevřený vztah, v němž si člověk přiznává, co všechno dostal, na čem všem závisí - a za co má tedy co děkovat.

Hanuš: Nevnímáte jako problém, že s přemírou vědeckého racionalismu ten platónský erós ze vzdělanosti nějak vymizel?

Sokol: Za to nemůže věda ani racionalismus, ale spíš civilizační a společenský vývoj. Lidí se vzděláním nesmírně přibylo, takže nyní tvoří velkou společenskou třídu. Ještě slavná humboldtovská univerzita - jak fungovala i u nás až do druhé světové války - přijímala studenty bez zkoušek, nechávala jim volnost výběru přednášek, nijak je v průběhu studia neomezovala, nezkoušela, jenom se očekávalo, že za pět let každý napíše knihu. Humboldtova představa univerzitního vzdělání byla tedy hodně jiná a předpokládala, že z absolventů budou vědci.

Dokud studovalo promile obyvatelstva, byli to asi ti správní. Dnes se uchází o přijetí na vysokou školu přes padesát procent mládeže, což zcela mění situaci. To, co dřív znamenalo vyučit se kovářem nebo hrnčířem, dnes znamená vystudovat vysokou, většinou kvůli diplomu a budoucí profesi. Hranice i úroveň vzdělanosti se tak stále posouvá. Lidé si často stěžují, že gymnázium mělo dříve daleko větší význam, jenomže maturitu dělala před sto lety jen dvě procenta obyvatelstva. Dnes je to u nás pětasedmdesát procent, a velká většina z nich nebudou vědci. To by i univerzity měly konečně vzít na vědomí.

Hanuš: Vzdělání se velice fragmentarizovalo, z univerzit se stala odborná učiliště jednotlivých oborů, vy ale vedete Fakultu humanitních studií, která je, jak se dnes říká, mezioborová. Jaký je její vzdělávací cíl a studijní program?

Sokol: Myšlenka fakulty není moje, ale Zdeňka Pince. Vzešla z bytových seminářů, ze snahy vzdělávat sebe i druhé za minulého režimu. V Americe se něčemu podobnému říká liberal education. Některé formy této výchovy jsou trochu sektářské - třeba základem programu Great books je třicet svazků s celou klasikou, od Gilgameše po Virginii Woolfovou. Studium pak znamená, že studenti si z této „knihovny“ něco vyberou, přečtou a diskutují o tom. V této podobě je to trochu primitivní, ale hlavní myšlenkou je leadership education, vzdělávání k samostatnosti a k vedení, a to nelze nikomu nalít do hlavy.

Na naší fakultě se také snažíme dát nadaným příležitost, aby se rozvíjeli samostatně. Hlásí se k nám hlavně mladí lidé, kteří ještě přesně nevědí, co by chtěli dělat. Na rozdíl třeba od Great books ovšem klademe velký důraz na jednotlivé vědy: všichni studenti musí dělat zkoušku z filosofie, historie, sociologie, psychologie, ekonomie, antropologie, a k tomu se musí spoustu věcí naučit. A pak se snažíme, aby byli schopni něco napsat. To s sebou nese v dnešní situaci dvě obtíže. Jednak s učiteli - přijde čerstvě vystudovaný sociolog, a ten by ze všech studentů chtěl nadělat sociology, ačkoliv sociologie stejně jako filosofie je tady pro nás jen „pomocná věda“, součást vzdělanosti.

Na druhé straně naši bakaláři nemají žádnou pojmenovatelnou kvalifikaci - i když o žádném nezaměstnaném nevím. Ironicky říkám, že je učíme číst a psát, a to úplně stačí. Neznám povolání, kde by to lidé nepotřebovali. Když jsem pracoval u počítačů, vedl jsem dost velký tým a vždycky jsem si sám vybíral spolupracovníky. Ukázalo se, že nezáleží na tom, co nový kolega vystudoval, jestli matematiku, nebo sociologii, a měli jsme i vynikající maturanty; pokud byl chytrý a měl do toho chuť, práci dobře zvládl. Existují samozřejmě obory, třeba lékařství, právo nebo chemie, kde se studenti musí naučit základy nazpaměť, ale bez toho vzdělání ve čtení a psaní se nikdo neobejde. Při práci na ministerstvu jsem zjistil, že kolem sebe seženete všechny možné kvalifikace, ale když někomu řeknete, aby přečetl štos papírů a napsal na půl stránky obsah, nikdo to nedokáže.

Hanuš: Jedna věc je široké vzdělání podle receptu „z každého oboru něco“, jiná věc je, zda se nabyté poznatky začnou skládat do jednoho obrazu, do smysluplného celku, a to na základě nabytého „vědomí souvislostí“. Je vůbec v silách dnešní školy, aby studenty přivedla k tomuto kýženému stavu?

Sokol: Je to dost podobné jako při osvojování mateřského jazyka: každý se ho musí naučit sám. Rodiče nám pomáhali, ale fakticky si člověk znalost jazyka musí vytvořit sám - zřejmě k tomu má vlohy. Někdo si myslí, že všeobecné vzdělání získá luštěním křížovek nebo četbou Reader’s Digest: tohle je zajímavé a tohle taky... To je ovšem omyl. Vzdělání vždy začíná nějakým ohniskem zájmu. Největší problém máme se studenty, kteří by chtěli psát práci „o vesmíru a jeho okolí“. Hned vidíte, že z toho nic nebude. Studenta musí zaujmout nějaká

konkrétní věc, musí se do ní ponořit. Než se mu to podaří, představujeme mu různé „sličné princezny“, aby se něčeho chytil, a předvádíme, že to chce práci, úsilí. Pak už mu stačí jenom nahrát, že ta věc není úplně izolovaná, že na ni lze nahlížet z tohoto i z onoho hlediska, má nějakou historii a tak dále. Ale syntézu skutečného rozumění si každý musí dělat sám.

Hanuš: A co osobnost pedagoga, umožňuje současný vysokoškolský provoz učitelům sehrávat roli inspirátorů a zasvěcovatelů do tajů vědění? Co je při tom rozhodující?

Sokol: Zájem je nakažlivý. Měl jsem na gymnáziu štěstí na učitele, kteří v nás probudili zájem; u mne to byla botanika a matematika. Bylo na nich vidět, že je jejich obor skutečně zajímá, že ve škole nejsou jen proto, aby něco odříkali. Tento zájem učitelů o věc by měl být na univerzitě samozřejmý. Dnes se vymáhá požadavkem na publikační činnost, ale to je jen vnější projev, náhražka: publish or perish. Pedagog má na vysoké škole učit to, co má rád a co sám dělá, nejenom to, co si přečetl. Právě tento živý zájem je nakažlivý, ale bohužel každý vzdělávací systém jej musí převést do nějakého curricula, do osnov, které naopak pracují proti věci samotné. To je to „od každého něco“, které jste zmínil. Každý, kdo ve svém oboru něčeho dosáhl, si vzpomene na učitele, který ten zájem o věc v sobě měl; třeba nějaký, jak se říká, bláznivý historik nebo chemik.

Hanuš: Pohybujeme se na určité spirále společenského a civilizačního vývoje, které by měla odpovídat jistá míra vzdělanosti a inteligence. Jak velký je rozdíl mezi touto potřebou a tím, co produkují naše školy?

Sokol: „Spirála“ je dost optimistické označení. Vidím to na učebnicích svých vnoučat a je mi z toho smutno. Třeba v biologii je nesmyslně nacpaná spousta jednotlivých vědomostí, názvy všech možných tříd a rodů, cévnaté a stélkaté, plži a mlži - a o žádném se nic zajímavého neřekne. První česká učebnice entomologie před sto padesáti lety měla pár stránek, ale každá byla zajímavá. Učebnice sestavují odborníci, a ti by nepřenesli přes srdce, aby v systematice něco chybělo. Snaží se „pokrýt obor“. Který rozumný člověk si ale může dnes myslet, že by někdo mohl pokrýt celý obor - v matematice, biologii nebo ve filosofii? To je naprostý nesmysl.

Ve školách ten zájem, jak jsem říkal, z dětí vytlučeme: tvůj zájem nás nezajímá, naučíš se krystalografické soustavy, aldehydy a trigonometrické rovnice! Pro učitele je to pohodlné, dá se to snadno zkoušet a známkovat.

Tuto situaci navíc podporuje fakt, že vzdělání má dnes instrumentální charakter: má sloužit jen praktickým účelům, budoucímu zaměstnání. Nic proti tomu, ale to je málo. Kromě toho to škola těžko může splnit a konkrétní dovednosti se člověk musí stejně učit teprve v zaměstnání. Ze své zkušenosti se studiem matematiky mohu říci, že teoretický základ je mi dodnes k užitku, kdežto věci, které se tvářily jako praktické, byly už tenkrát k ničemu. Učili nás ještě řešit diferenciální rovnice na kalkulačce s klikou, a já jsem už léta používal počítač. Škola je v praktických věcech vždycky pozadu, kulhá.

Dnes je snaha, aby se nejnovější výzkumy dělaly přímo na škole. Jenže výzkum je dnes extrémně specializovaný, partikulární. Zkoumá se pohyb lymfy v prvních třech článcích zadní nohy škvora nebo prostituce v Benátkách ve druhé polovině šestnáctého století. Možná že se na tom studenti naučí, co je to vědecký erós, ale obávám se, aby nezískali pouze instrumentální znalosti. Vzdělání je vždycky omezené, ale bez toho zájmu a drajvu je to jen papír a otrava, žádné skutečné vzdělání. Člověk začne být vzdělaný ve chvíli, kdy už jej do studia nikdo nemusí nutit, kdy si sám vyhledává témata, literaturu a pracuje samostatně.

Hanuš: Do popředí zájmu vzdělanců se v současnosti znovu dostává otázka vědy a víry. Domníváte se, že se nyní rodí nějaká syntéza, nový typ vzdělanosti, který by spojoval obě stanoviska, vědecké a náboženské, exoterní a esoterní?

Sokol: Mnozí vědci si neumí představit syntézu jinak, než že opustí svůj vědecký obor a pustí se do úvah o „vesmíru a jeho okolí“. Mě spíše zajímají takové snahy o syntézu, které vycházejí z jednotlivých vědních oborů. Tak kognitivní vědec George Lakoff empiricky zkoumal tvoření pojmů a vyslovil hypotézu, že pojmy nejsou ohraničené množiny, ale že pojem je charakterizován určitým prototypem, Weber by řekl ideálním typem, a k němu se navazují méně výrazní reprezentanti. Za slovem „pes“ si každý představí nějakého arcipsa, a k tomu se pak přidávají všechny možné druhy psů, kteří se mu víceméně podobají, ale jsou to taky ještě psi. Právní historik Harold Berman, nesmírně vzdělaný člověk, nabízí nový pohled na evropskou historii, a přitom se nepouští mimo svou oblast práva. Věda musí zůstat vědou, aby měla smysl. Pokusy o pohled na svět a člověka vcelku patří filosofii, a ta také vyžaduje jistou metodu a určité odborné vzdělání - ovšem dost jiné.

Hanuš: Hájíte krédo vědce, ale zároveň jste i nábožensky cítící člověk - nemáte potřebu vrátit spiritualitu i na vaši akademickou půdu?

Sokol: Přednáška není kázání, to se nesmí plést dohromady. Na druhou stranu se ale dá náboženská víra s vědeckou nebo filosofickou činností spojit velmi dobře. Samozřejmě že to znamená určitý odstup od „uhlířské víry“, autoritativního náboženství. Evropská vzdělanost začínala studiem bible a brzy si všimla rozporů v této knize. Studium rozporů je ve vědě důležité, ale filosofie a vůbec společenské vědy se tomu často vyhýbají. To je pokušení „odbornictví“: ten dělá Hegela, ten dělá Kanta, tamten zase presokratiky, a nemají si vzájemně moc co povídat.

Já se v tomhle držím Tomáše Akvinského: „Při studiu filosofie nejde o to, co se kdy kteří lidé domnívali, ale jak se to má s pravdou věcí.“ Samozřejmě že profesionální filosof musí mít mnoho načteno, aby neobjevoval Ameriku, ale to není to hlavní. Zabýváme se třeba Heideggerem, Lévinasem, Patočkou nebo Popperem, ale nemůže to být jen napichování broučků do nějaké systematiky. Je to spíš zdroj inspirace a jakási rozcvička pro vlastní myšlení.

Náboženský řád, dokud je velkorysý a má odvahu skutečné víry, dává člověku oporu a sílu, podporuje jeho svobodu. Věřící vědec i filosof ví, že zkoumá nekonečně složité Boží stvoření a že i jeho schopnosti k tomuto Stvoření patří; nemusí se tedy ničeho bát. Jenom úzkostlivý, ustrašený „řád“ může překážet vědeckému erótu. Ostatně i velké náboženské postavy mívaly problém s takovým řádem. Dokud bylo náboženství velkorysé a odvážné, snášelo, a dokonce podporovalo i reformátory.

Hanuš: Spiritualita a metafyzika nejsou součástí přednášek na vaší fakultě, jenomže každé filosofické tázání v metafyzice začíná a končí - co je tedy unum necessarium, tím prvním a posledním, oč vám při vzdělávání jde?

Sokol: Scholastická zásada říká, že dobře učil ten, kdo dobře rozlišoval. Chceme studenty naučit především rozlišovat, neplést si věci, učit se myslet přesně a závazně. Z toho se pak tvoří řád - nelze jím však začít. Malému dítěti nebudeme hned opravovat gramatické chyby, ale nejdříve je musíme povzbudit, nechat žvatlat, a ke gramatice se dobereme časem. Řád se nedá přednášet, jenom předvádět. Metafyziku dnes většina lidí vnímá jako prázdná slova, za nimiž nic není. Mnoho vzdělaných lidí řekne, že vůbec neví, co znamená „bytí“. Tím nemohu

začít, mohu však vyložit, že já „jsem“ trochu jinak než žížala nebo kámen. Odtud lze začít chápat význam pojmu bytí, na rozdíl od jsoucna, ontogeneze, fylogeneze atd. Učitel musí mít smysl pro řád, aby jeho přednáška nebyla chaotická, ale tím není zaručeno, že studentům nějaký řád předá. Lze je však učit svědomité a přesné práci - a to už je lidská ctnost, nejenom technická dovednost. Poctivost v myšlení, schopnost přijmout a přiznat vlastní chybu jsou lidské kvality, které se snad dají předávat. Otázku, zda se lidská ctnost dá naučit, si kladl už Sókratés. Ve všech Platónových dialozích jde o tuto jednu věc, nikdy ovšem nevyřešenou.

Hanuš: Jak byste na tuto sókratovskou otázku odpověděl vy?

Sokol: Ctnost se naučit nedá, ale dá se odkoukat. To znamená, že děti ji vidí na příkladech, ať už jsou v pohádkách, v kovbojkách, v dějepise - a mají-li to štěstí, i na živých vzorech.

Hanuš: Mají i dnešní vysokoškolští studenti potřebu vzoru? Na co v jednání kladete důraz?

Sokol: Žádný člověk není vzorem pro všechny, ale zase jen pro někoho. Podobně se to má s hodnotami: zamilujete se do dívky, na které ti druzí nic nevidí. Učitel jednoho studenta nadchne, a druhého nechá lhostejným - v tom je erós nevyzpytatelný. Proto na fakultě klademe důraz na to, že studenti musí od začátku vidět, že se o ně učitelé zajímají, že o ně stojí. Nemluvím o studentských právech, ale o povinnostech učitelů ke studentům. Nevěřím příliš na subjektivní práva, ale velmi věřím na subjektivní povinnosti.

Hanuš: Liší se nějak současná generace studentů od generací minulých? Cítíte na studentech vliv internetu a digitalizace, například ve stylu studia a způsobu vyjadřování?

Sokol: Nemají to lehké, protože mají příliš mnoho možností a nedovedou si z nich vybírat. Těkají sem a tam a mají strach, aby o něco nepřišli, jenže pak ztrácejí půdu pod nohama. Mnohé z nich také nic nenutí, aby něco dodělali, a tak si rádi protahují bezstarostné mládí. Ve srovnání s americkými studenty, které tu také máme, toho dost vědí, ale nejsou zvyklí samostatně se rozhodovat. Museli se naučit spoustu složitých věcí, třeba právě zacházet s počítačem, ten ale často jen podporuje jejich těkavost. Také jazykové schopnosti mají široké, ale povrchní: cizí jazyky se dnes učí tak, aby brzy mluvili, jenže ani netuší, k čemu je gramatika. Máme tu každý rok uchazeče, kteří maturovali v USA nebo v Austrálii, a přitom nepřečtou složitější anglickou větu. V humanitních oborech to ale bez čtení nejde.

Hanuš: Slovo „vzdělanec“ působí už dnes trochu archaicky, jakou reálnou hodnotu a prestiž v současnosti vzdělání má? Nejde spíš o diplom než o vzdělání?

Sokol: Pokud myslíte prestiž ve společnosti, stačí se podívat na průzkumy veřejného mínění. V Čechách si na pokles prestiže stěžují učitelé, a přitom se v žádném průzkumu nedostanou níž než na třetí místo; stěžují si na prestiž, ale myslí platy. Prestiž vzdělanosti je v České republice obrovská, a to i u lidí, kteří sami vzdělaní nejsou. Na prvních místech je vždycky lékař, univerzitní profesor, učitel, inženýr, vědec. Slovo „vzdělanec“ není moc frekventované, ale když už se použije, má velkou váhu.

Hanuš: Jaký je váš názor na vztah vzdělanosti a politiky? Mohla by se vzdělanost stát nosným tématem české, nebo dokonce evropské politiky? A pokud ano, proč se tak dosud nestalo?

Sokol: Dokud politika měla zásadní témata, s nimiž si vystačila - třeba obranu před nepřáteli nebo hlad a bídu - zdálo se, že vzdělanost počká. Ale ve chvíli, kdy žádné téma nemá, řeší

druhořadé záležitosti, jako třeba daně. Nechci si jako každá liška chválit svůj ocas, ale zdá se mi, že bychom měli lepší téma, které by i občany víc zajímalo. V zemích, kde se lidem dobře daří, se téma vzdělanosti začíná uplatňovat. V lednu jsem byl na konferenci v Salcburku, kam si Rakušané pozvali politiky a kulturní činitele. Politikové čekali, že půjde o dotace na různé kulturní podniky, ale k velkému překvapení ti dirigenti, nakladatelé a ředitelé muzeí jeden po druhém říkali: „Nepotřebujeme od vás tolik subvence, jako spíš vzdělané publikum. Bude-li vzdělané publikum, vyděláme si na sebe, naopak při nevzdělaném publiku jsou subvence vyhozené do povětří.“ Nemluvila z nich hloupost, ale zkušenost.

Že „musíme umět víc než jiní“, to říkal už Masaryk, a dnes to platí dvojnásob. Má-li se Evropa postavit na nohy, musí se začít starat také o sebe, totiž vzdělávat Evropany. Začít se musí jazyky: vícejazyčnost je jediná nepochybně užitečná kompetence. Se znalostí jazyků se každý uživí. Evropská politika by měla uvažovat o tom, co Evropu drží pohromadě… Po mém soudu je to ta stará evropská ctnost zvědavosti, od Hérodota po dnešní vědu. Je to zájem jedněch o druhé, čili potřebujeme doplněk té běžné národní a vlastenecké výchovy, která nás učí českou literaturu, českou historii, Němce učí Goetha a Francouze Moličra. Takže by se u nás měl víc učit také Goethe a Moličre a v Německu a ve Francii by se měl učit třeba Komenský nebo Smetana.

Hlavní myšlenkou budoucí Evropy by nemělo být technické řízení z centra, ale jakési sešívání rozkouskovaných částeček kultury, které se často neděje v Bruselu ani v Praze, ale třeba v Děčíně nebo v Českých Velenicích. Nejdůležitější na tomto poli je tedy vícejazyčnost, výměny, překlady. Tohle je program. Jsem přesvědčen, že by byl i ekonomicky úspěšný. V Radě vlády pro vědu nám dávají za příklad Finsko s jejich Nokií. Lucemburčané jsou na tom ještě lépe než Finové, a přitom žádnou Nokii nemají; každý ale umí dva až tři cizí jazyky a vyzná se v Německu stejně jako ve Francii - i když doma mluví lucembursky.

Hanuš: Nezrazují politikové vzdělanost tím, že otázku školství a vědy odsunuli na vedlejší kolej, a neselhávají vzdělanecké elity v tom, že nejsou dostatečnou oponenturou politiků?

Sokol: To není tak úplně pravda. Za posledních deset let je tu ve vztahu ke školství výrazné zlepšení. Já mluvím naopak spíš o tom, že vzdělaný člověk, obzvláště akademik, nemůže politiku ignorovat. Zradu vzdělanců vidím tam, kde vzdělaní lidé necítí povinnost se o politiku zajímat, ačkoliv na ní sami závisí: potřebují totiž svobodu. My křesťané také potřebujeme svobodu, možná víc než jiní, kteří celý den prosedí u televize. Zrada by byla, kdybychom starost o svobodné poměry delegovali na někoho jiného a sami jen pohodlně nadávali na „špinavou politiku“.

Hanuš: Děkuji vám za rozhovor a přeji hodně sil v péči o skutečnou vzdělanost na vaší fakultě i na veřejnosti.